

УДК 658.114.1(477)

Кир'язова Т.О.
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансів
Одеського національного економічного університету

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

FEATURES OF SMALL BUSINESS IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню стану і визначенню особливостей розвитку малого підприємництва в Україні. Виявлено негативні тенденції та найважливіші проблеми розвитку малого бізнесу. Проведено порівняльний аналіз України з іншими державами у рейтингу легкості ведення бізнесу. Здійснено аналіз динаміки кількості суб'єктів господарювання, які функціонують в Україні. Запропоновано заходи щодо підвищення ефективності розвитку малого підприємництва.

Ключові слова: суб'єкти малого підприємництва, малий бізнес, проблеми розвитку, оподаткування, податкове стимулювання.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию состояния и определению особенностей развития малого предпринимательства в Украине. Выявлены негативные тенденции и важнейшие проблемы развития малого бизнеса. Проведен сравнительный анализ Украины с другими государствами в рейтинге легкости ведения бизнеса. Осуществлен анализ динамики количества субъектов хозяйствования, функционирующих в Украине. Предложены меры по повышению эффективности развития малого предпринимательства.

Ключевые слова: субъекты малого предпринимательства, малый бизнес, проблемы развития, налогообложение, налоговое стимулирование.

ANNOTATION

The article is devoted to the study of the state and the definition of the features of small business development in Ukraine. Negative trends and major problems of small business development have been revealed. A comparative analysis of Ukraine with other countries in the rating of ease of doing business was conducted. The analysis of the dynamics of the number of business entities operating in Ukraine is carried out. Measures are proposed to increase the efficiency of small business development.

Keywords: subjects of small business, small business, development problems, taxation, tax incentives.

Постановка проблеми. У більшості країн світу малому підприємству в усіх сферах господарювання належить значне місце в загальній сумі валового національного продукту, виробництві товарів та наданні послуг, що дає змогу забезпечити зайнятість населення, а також сталий розвиток країни загалом. Загальний стан розвитку малого підприємництва у тій або іншій країні та ефективність діяльності окремих суб'єктів підприємництва залежать від досконалості державної політики їх підтримки, найбільш важливою частиною якої є податкове стимулювання. Часті зміни у податковому законодавстві, а також недосконала система державної підтримки малого підприємництва є основними проблемами розвитку малого підприємництва в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема та особливостям розвитку

малого підприємництва особливу увагу приділено в працях А.І. Амоши, А.І. Бутенко, В.П. Вишневецького, Ю.Б. Іванова, А.І. Крисоватого, В.І. Ляшенко, М.І. Мельник, В.М. Опарина, М.О. Слатвінської, А.М. Соколовської, Н.Л. Шлафман, Т.Ф. Юткіна та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однією з головних перешкод зростання рівня життя населення та економічного розвитку держави є розвиток підприємницької діяльності. В розвинутих країнах особлива увага приділяється саме розвитку малого підприємництва, що підтримує їх стійке економічне становище. В Україні, незважаючи на велику кількість законодавчих змін, існує багато недоліків та проблем функціонування малого підприємництва, які залишаються слабо дослідженими і носять дискусійний характер. Високий податковий тиск, адміністративні бар'єри, надмірне втручання органів влади в підприємницьку діяльність, складність законодавства – все це гальмує розвиток малого підприємництва та потребує скорішого вирішення.

Мета статті полягає у висвітленні сучасного стану та особливостей розвитку малого підприємництва в Україні за останні роки та визначенні перспектив його подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мале підприємництво (МП), чи малий бізнес, – це особливий вид діяльності і особлива важлива форма господарювання в економічній системі будь-якої країни з ринковою формою економіки. Особливе значення набуває МП у країнах, що розвиваються, зі слабкими ще інститутами та бюджетом.

Існування і функціонування МП – це особлива форма зв'язку суспільства і великого бізнесу, а також національної економіки загалом. Розвиток малого підприємництва створює умови формування і розширення середнього класу, який, як відомо, в будь-якій країні є опорою суспільства. Мале підприємництво створює сприятливі умови для розвитку технологічного укладу економіки суспільства, завдяки його гнучкому пристосуванню і сприйняттю інновацій, що дає змогу пом'якшувати кризові прояви. Мале підприємництво є досить зручною для держави формою самозайнятості. Враховуючи наявність напруги на ринок праці та певні державні витрати, пов'язані з його регулюванням, можна сказати, що розвиток

малого підприємництва здатний значно зменшувати напругу на ринок праці і, відповідно, державні витрати. Також мале підприємництво спроможне заповнювати порожні ринкові ніші, що не здатні зробити великі підприємства, а це робить економічну систему держави більш стійкою. Розвиток МП забезпечує загальну платоспроможність споживчого ринку, що є певним стимулом для розвитку пропозиції і, відповідно, розвитку ринку. Мале підприємництво орієнтоване на задоволення першочергових потреб населення, що дає змогу знімати певні соціальні напруги суспільства.

Дисбаланси податкової системи України створюють нерівномірне податкове навантаження і, як наслідок, призводять до збільшення тіньового сектору економіки, ухилення від оподаткування, зменшення податкових надходжень тощо.

Українська податкова система, незважаючи на численні зміни, які перманентно вносяться до податкового законодавства і спрямовані на удосконалення податкової системи України, має низку серйозних недоліків:

- нестабільність податкового законодавства, неузгодженість і протиріччя окремих нормативно-правових актів;

- безсистемне надання пільг та перекручування суті окремих видів податків;

- велика кількість нормативно-правових актів з питань оподаткування, якими повинні володіти і керуватися на практиці як платники податків, так і працівники фіскальних органів;

- надмірна фіскальна спрямованість податкової системи;

- нерівномірність і несправедливість розподілу податкового навантаження;

- відсутність прозорих і ефективних механізмів захисту прав платників податків;

- наявність тіньового сектору тощо.

Зазначені тенденції негативно впливають на положення держави у рейтингу ведення бізнесу (табл. 1).

Щорічно група Світового банку проводить дослідження щодо створених умов ведення бізнесу в різних країнах світу і публікує рейтинг «Doing Business» за відповідний рік, який охоплює 190 країн. Рейтинг складається на підставі 10 індикаторів регулювання підприємницької діяльності, що враховують час і вартість виконання підприємцем вимог держави.

Щодо легкості сплати податків Україна також суттєво підвищила свій рівень за останні

Таблиця 1

Показники рейтингу легкості ведення бізнесу в Україні за 2010–2017 роки

Показник	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Реєстрація підприємства	136	118	116	50	47	76	30	20
Отримання дозволу на будівництво	181	182	182	186	41	139	140	140
Підключення до системи електропостачання	X	169	170	170	172	138	137	130
Реєстрація власності	160	165	168	158	97	64	61	63
Кредитування	30	21	23	24	13	17	19	20
Захист інвесторів	108	108	114	127	128	109	101	70
Оподаткування	181	181	183	168	164	108	107	84
Міжнародна торгівля	139	136	144	148	148	154	109	115
Забезпечення виконання контрактів	43	44	44	45	45	43	93	81
Вирішення проблем неплатоспроможності	145	158	158	157	162	142	141	150
Позиція України в рейтингу	147	149	152	140	112	96	83	80

Таблиця 2

Порівняння рейтингу легкості ведення бізнесу України за показником «оподаткування» з деякими країнами

Індикатор	Україна у 2014 році	Україна у 2015 році	Україна у 2016 році	Україна у 2017 році	Польща у 2017 році	Росія у 2017 році	Грузія у 2017 році
Виплати (кількість)	28	5	5	5	7	7	5
Час (години)	390	350	346	355,5	271	168	270
Загальний рівень податків (% від прибутку)	54,9	52,8	52,2	51,9	40,4	47,4	16,4
Місце України із сплати податків	164	108	83	84	47	45	22

Таблиця 3

Рівень економічної свободи в Україні

Показник	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
Кількість країн оцінювання	179	179	179	177	178	178	178
Місце України у рейтингу	162	164	163	161	155	162	162
Індекс економічної свободи	46,4	45,8	46,1	46,3	49,3	46,9	46,8

роки (табл. 2). Наприклад, ще у 2014 році Україна посідала 164 місце серед 189 країн.

Такий результат був обумовлений тим, що в Україні до 2015 року були найбільша кількість податкових платежів (28) та найбільший час, що необхідний для їх сплати (390 годин), а також найвище загальне податкове навантаження (54,9% прибутку). Ця проблема набуває ще більшої гостроти для малих підприємств, адже великі підприємства мають можливість утримувати бухгалтерські та юридичні служби, яких у малих підприємств за їх визначенням бути не може.

Таким чином, Україна зробила прорив в рейтингу Світового банку за легкістю ведення бізнесу «Doing Business – 2015». За рік Україна піднялася одразу на 16 позицій та посіла 96 місце серед 189 країн у 2015 році в загальному рейтингу, а також піднялася на 56 позицій за показником «оподаткування» й посіла 108 місце проти 164 місця у 2014 році. Це стало можливим завдяки тому, що Україна спростила процес сплати податків для підприємств, ввівши електронну систему для подачі декларацій і сплати єдиного соціального внеску. Кількість податкових платежів для бізнесу зменшилася з 28 до 5, а кількість витраченого на це часу скоротилася на 40 годин, склавши 350 годин на рік [1].

У рейтингу економічної свободи, що розраховується американською дослідницькою організацією «Heritage Foundation» і газетою «The Wall Street Journal», у 2016 році Україна посідає 162 місце серед 178 країн і визнана країною з невилною економікою (індекс економічної свободи становить 46,8) (табл. 3).

Експерти «Heritage Foundation» визначають економічну свободу як «відсутність урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподілу і споживанню товарів і послуг». Індекс економічної свободи розраховується на підставі кількісних і якісних факторів і оцінюється за шкалою від 0 до 100 балів, де 0–49,9 – не вільні, 50–59,9 – переважно не вільні, 60–69,9 – помірно вільні, 70–79,9 – переважно вільні, 80–100 – вільні [2].

Україна посідає останнє місце в рейтингу економічної свободи серед європейських держав (табл. 4). І це не є дивним, адже 88 органів управління мають в Україні контрольні повноваження, а видають документи дозвільного характеру 37 органів. Видають і анулюють

ліцензії 34 органи управління, а має право припинити господарську діяльність 21 орган.

Таблиця 4
Порівняння рейтингу економічної свободи України з деякими іншими країнами

Країна	Місце у рейтингу	Індекс економічної свободи
Грузія	23	72,6
Литва	13	75,2
Польща	39	69,3
Угорщина	58	66,0
Казахстан	68	63,6
Туреччина	79	62,1
Молдова	117	57,4
Росія	153	50,6
Білорусь	157	48,8
Україна	162	46,8

До країн з репресивною економікою, окрім України, входять ще 25 держав. Поруч з Україною в рейтингу стоять М'янма і Болівія.

Аналізуючи кількісні характеристики суб'єктів малого підприємництва в Україні за останні роки, можна констатувати стагнацію цього сектору національної економіки (табл. 5). Особливо ці тенденції стали помітні одразу після набуття чинності Податковим кодексом. Наприклад, приріст кількості припинених юридичних осіб в Україні у 2011–2012 роках майже удвічі перевищував приріст зареєстрованих. Загальна кількість суб'єктів господарювання за 2010–2015 роки є нестабільною і має тенденцію до зменшення. Однак слід зазначити, що кількість великих підприємств до 2012 року зростала, а в 2013–2015 роках також поступово зменшується. Кількість малих підприємств за період 2010–2015 рр. зменшилась на 8,3%. Кількість середніх підприємств зменшилась на 27,6%.

Такий різкий спад темпів приросту кількості МП в окремих галузях відбивається по-різному. Більше половини малих підприємств неторгового профілю, окрім основної діяльності, займається ще й торгівлею як нескладною, але відносно прибутковою діяльністю зі швидким строком оборотності капіталів. На сучасному етапі розвитку МП необхідно створити відповідні правові, економічні та організаційні умови, що в подальшому сприятиме збільшенню кількості суб'єктів малого підприємництва, зростанню ролі та значення його у національній економіці.

Таблиця 5
Кількість суб'єктів господарювання з розподілом за їх розмірами

Показник	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік
Великі підприємства	586	659	698	659	497	423
Середні підприємства	20 983	20 753	20 189	18 859	15 906	15 203
Малі підприємства	357 241	354 283	344 048	373 809	324 598	327 814
Фізичні особи-підприємці	1 805 118	1 325 925	1 235 192	1 328 743	1 591 160	1 630 878
Усього кількість суб'єктів господарювання, одиниць	2 183 928	1 701 620	1 600 127	1 722 070	1 932 161	1 974 318

Одним з основних показників розвитку малого та середнього підприємництва є їх кількість в розрахунку на 10 тис. населення. У 2013 році в Україні нараховувалося 9 МСП у розрахунку на 1 тис. осіб, тоді як у 2010 році аналогічний показник становив 8 МСП. Однак у 2014 та 2015 роках цей показник також зменшується [3].

Таблиця 6
Кількість суб'єктів господарювання
у розрахунку на кількість населення

Показник	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік
Кількість суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць; з них:	477	372	351	378	449	461
великі підприємства	0	0	0	0	0	0
середні підприємства	5	5	4	4	4	4
малі підприємства	78	77	76	82	75	76

У розподілі за видами економічної діяльності пріоритетними сферами діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва залишаються торгівля та сфера послуг, питома вага яких від загального обсягу реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) сумарно становить 64%. Значно меншими є показники промисловості (9,7%); сільського господарства (8,8%), будівництва (7%).

Тенденції розвитку малого промислового підприємництва відбивають загальні негативні тенденції у секторі малого підприємництва України. Так, постійно скорочується зайнятість на промислових малих підприємствах (МП), а саме на 3–4% щорічно. Обсяги реалізованої продукції (робіт, послуг) МП у загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг) промисловості за останні роки становить близько 4–5%, що нижче, ніж у кризовому 2009 році. Витрати на оплату праці дуже низькі (менше 10%), що призводить до зниження якості кадрового потенціалу промислових МП. Так, середньомісячна заробітна плата найманих працівників складає всього біля половини розміру середньомісячної заробітної плати найманих працівників загалом по Україні.

Про наявність негативних тенденцій у секторі промислового малого підприємництва свідчать також дані про розмір операційних витрат на одиницю реалізованої продукції малих підприємств, які, хоч і дещо знизились у останні роки (99,7 коп./грн.), але залишаються вкрай високими. Тому не викликають подиву

від'ємний фінансовий результат малих промислових підприємств, що спостерігається протягом останніх років, та, відповідно, щорічна їх збитковість на рівні 3–4%.

Так, мале підприємництво в Україні, на відміну від зарубіжних країн, характеризується такими особливостями: низький управлінський рівень, низька технологічна оснащеність, відсутність роботи малих підприємств на умовах франчайзингу та субпідяду, що дуже поширено в зарубіжних країнах, а отже, прагнення до самостійності, відсутність достовірної та повної інформації про стан та кон'юнктуру ринку, низький рівень консультаційних послуг та спеціальних освітніх програм, недостатня інфраструктура підтримки малого підприємництва, відсутність державної фінансово-кредитної підтримки, недовіра західних партнерів [4].

Висновки. Найбільш дієвим способом підтримки малого бізнесу, безумовно, є встановлення такого порядку оподаткування, який дає би змогу поліпшити економічний стан наявних малих підприємств і дав поштовх до розвитку малого бізнесу в галузях виробничої сфери. Досвід багатьох зарубіжних країн показує, що врахування специфіки малого бізнесу під час розроблення податкових режимів дає змогу в короткі терміни досягти бажаних результатів.

Для подолання негативного впливу зазначених проблем необхідно зосередитись на таких практичних заходах:

- удосконалення чинної нормативно-правової бази, яка б забезпечувала ефективний розвиток малого підприємництва, зокрема в частині формування системи фінансової підтримки;
- удосконалення механізмів оподаткування, кредитування та страхування малого бізнесу;
- вирішення основних питань щодо організації забезпечення малого підприємництва (забезпечення ефективності цільових і регіональних програм розвитку та підтримки малого підприємництва);
- забезпечення розвитку перспективних форм фінансування МП (франчайзінг, лізінг), підвищення технологічної оснащеності;
- удосконалення мережі та підвищення дієвості роботи громадських об'єднань, які сприяють розвитку малого підприємництва;
- удосконалення та спрощення системи бухгалтерського обліку та звітності малих підприємств;
- організація інформаційного, консультативного та кадрового забезпечення тощо.

Виконання зазначених заходів щодо подальшого забезпечення розвитку малого підприємництва сприятиме створенню нових робочих місць, вплине на наповнення бюджетів усіх рівнів, поширить різноманіття якісних продуктів і послуг, підвищить конкурентність економіки та економічний розвиток в державі загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. DOING BUSINESS – 2017. Україна в рейтингу Світового банку легкості ведення бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/doing-business-2017-ukrayina-v-reytingu-svitovogo-banku-legkosti-vedennya-biznesu>.
2. Рівень економічної свободи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/riven-ekonomichnoyi-svobody-ukrayiny>.
3. Показники структурної статистики по суб'єктах господарювання з розподілом за їх розмірами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/osp/osp_u/osp_u.htm.
4. Стан та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні / Аграрний сектор України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroua.net/economics/documents/category-92/doc-85>.